

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՀԱՅԿ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԸՏ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՄԱՏՁԵԼԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
№ (4) 99

Հ. ՄԵՔՅԱՆ

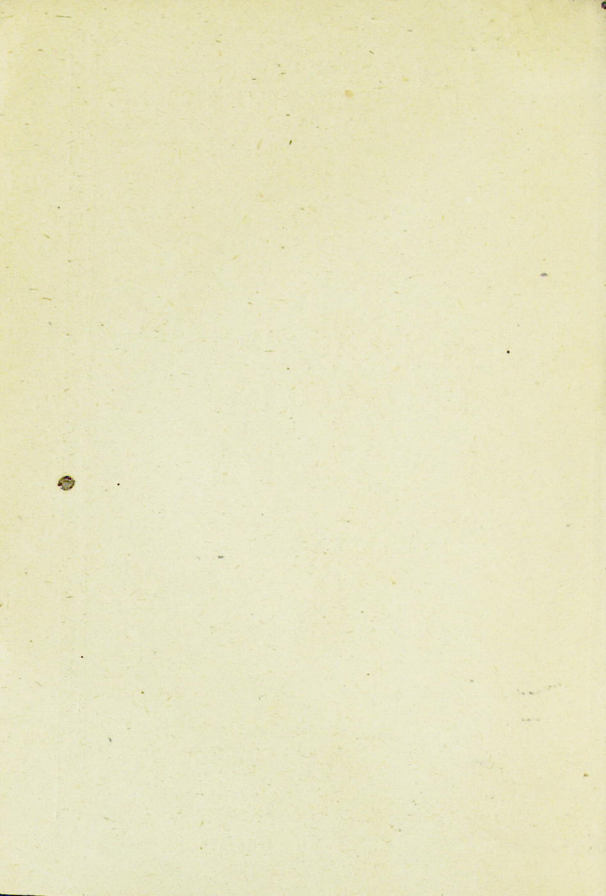
ՃԱԳԱՐԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԸՏ

1930

ՅԵՐԵՎԱՆ

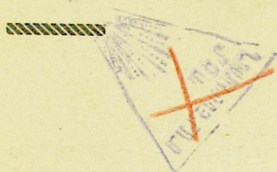
636.92

ՀԱՍՈՇ ՀՈԳԺՈՂԿՈՄԻՏԵՏ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՄԱՏՋԵԼԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
№ 4 (99)

Հ. ՄԵՔՅԱՆ

ՃԱԳԱՐԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ
ՁԵՌՆԱՐԿ

12485-
A 39209

ՊԵՏԱՐԱՏ 1930 ՅԵՐԵՎԱՆ

Հրատ. № 1364
Գրառեպ. № 5457 (բ) Պատ. № 785 Տիրաժ 3000

Պետհրատի լեզվորդ տպարան Յերևանում.

ՅԵԿՈՒ ԽՈՍՔ

Մանր ու խոշոր յեղջյուրավոր անասունների պահպանության, շուկան սպիտակ վորակյալ, մսով ապահովելու և, վոր գլխավարն և, Անդրկովկասում լավամազ մորթու արտադրությունն ուժեղացնելու համար չտխապանց կարևոր և ճազարարութեամբ յամբ դբադվելը:

Արտասահմանում ավելի լավ են հասկացել նրա ոգտակարությունը, դբա համար ել աճնտեղ որինակելի հիմքերի վրա յեն դբել կենդանարութեան այս ճյուղը:

Յեկրտական պետութեաններից յուրաքանչյուրը տարեկան մի քանի տասնյակ միլիոն ճազարի մորթի յե զործադրում:

Անգլիան տարեկան 100 միլիոնի չափ մորթի յե ներմուծում Ալստրալիայից:

Լոնդոնի մսի պահանջը լրացնելու համար տարեկան 20—25 միլիոն ճազար և մորթվում:

Ֆրանսիայում մորթվում և 85 միլիոնի չափ, բացի յուր ներքին շուկաններից ստացած անգորական ճազարի բրթից, տարեկան գրեթե 1500 տոնն բուրդ և գնում արտաքին շուկաններից: Բրզեղեն զործվածքներից 40|6-ի չափ զործարանների մեծ մասամբ ճազարի բրզով են աշխատում:

Բեկգիան իր գործարաններին բավարարելով, տարեկան մի քանի միլիոն մորթի յիւ արտահանում եւ Նրա Գիւնտ քաղաքի ճագարի մորթու գործարանում գրեթե 2000 բանվոր եւ աշխատում:

Ամերիկան ներմուծում եւ 100 միլիոն ճագարի մորթի եւ այլն եւ այլն:

Մեզ մոտ, նույնիսկ Խորհրդային Միութեան մասշտաբով, կենդանաբուծութեան այս ճյուղը նոր եւ, եւ զտնվում եւ սաղմային վիճակում:

Կոլխոզներն ու սովխոզները պետք եւ զբաղվեն կենդանաբուծութեան այդ դյուրին, ձեռնտու, հժան եւ բազմոգուտ ճյուղով: Վերջին 3—4 տարիների ընթացքում Մոսկվայում հիմնվել եւ ճագարաբուծական կոոպերատիվ ընկերութիւն: Ձեռք են բերվել ազնվացեղերի մի քանի տեսակները եւ գործը հետզհետեւ զարգանում եւ:

Զպիտի հապաղենք այդ զբաղմունքը հիմնելու եւ մեր կոլխոզներում, վորին անտարակույս ընդհատաձեւում յեն համապատասխան հաստատութիւնները: Մեր դպրոցական-կուլտուրական աշխատավորները թե՛ դյուղում եւ թե՛ քաղաքում խելացի պայքար պիտի տանեն հին նախապաշարութիւնների դեմ եւ ապահովեն կենդանաբուծութեան այս նոր, ոգտակար ճյուղի ապագան Անդրրկովկասում, ուր կլիմայական պայմաններն ու համապատասխան կերի առատութիւնը մեծապէս նպաստում են դրան:

Այս հեռնարկը ամփոփ ու գործնական ուղեցույց կլինի ճագարաբուծութեամբ զբաղվող սկսնալիների համար, վորոնք իրենց ձեռք բերած պաշարը կենդանի գործի ընթացքում կհիմնավորեն ու կլրացնեն եւ անձնական փորձերով:

Ձեռնարկը կազմելիս ձեռքի տակ ունեցել ենք հետևյալ աշխատություններն՝

1) Проф. Макаревкин А. Н. Кролиководство в сел. и гор. хозяйстве 1922 г.

2) Проф. Елагин П. Н. Кролиководство 1925 г.

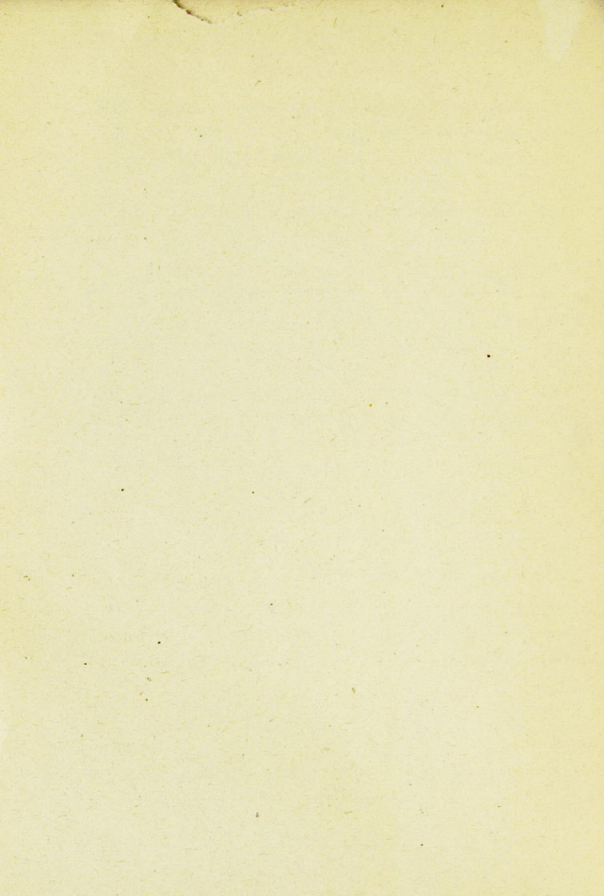
3) Голубицкий С. Руководство к развед. кроликов 1916 г.

4) Дижбит А. М. Краткое руководство по разведению кроликов 1928 г.

5) Попов А. П. Уход за кроликами и разведение их 1920 г.

6) Галзяцкий К. П. Сел. хоз. мех. и пух. кролиководство и коопер. сбыт его продуктов 1929 г.

Հեղինակ

ՃԱԳԱՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Ճագարը կաթնասուն կենդանի յե, նապաստակներ ընտանիքից, արտաքինով ել վերջինիս շատ նման, թեև ունի իր առանձնահատկությունները, վորով և ջոկվում ե վերջիններից: Մինչև անգամ ցեղական թշնամություն գոյություն ունի այս յերկուսի մեջ: Նույնիսկ եգն ու արուն գուգավորվելու շրջանում շատ դժվարությամբ են հաշտվում իրար հետ: Սառնրվելուց ել հազվագյուտ դեպքում ե սերունդ առաջանում: Ճագարի և նապաստակների խառնուրդները կոչվում են լեպորիդներ:

Ընտանի ճագարները սերվել են վայրի ճագարներից, իսկ վերջիններս գետնի տակ ապրող նապաստակներից: (ЗЕМЛЯНЫЕ ЗАЙЦЫ) վորոնցից և նրանք ժառանգել են հող քանդելու սովորությունը:

Վայրի ճագարների հայրենիքը պետք ե համարել Միջին ու Հարավային Ասիան և Աֆրիկան, գլխավորապես Միջերկրական ծովի հյուսիսային և հարավային ափերը:

Վայրի ճագարներն ավելի խորամանկ են, քան նապաստակները: Չնայելով նապաստակներն ավելի արագավազ են, բայց և այնպես ճագարներն իրենց խորամանկությանը շնորհիվ ավելի հեշտությամբ են վտանգից ազատվում:

Վայրի ճագարներն ընտանիներից ավելի փոքր են: Նրանք ապրում են խմբերով: Ճագարները մեծ մասամբ գիշերային կենդանիներ են, վորի հետևանքով և խիստ զարգացել և նրանց տեսողությունն ու լսողությունը: Մոտավորապես վտանգի ժամանակ նրանք իրենց ընկերներին զգուշացնում են յետին վոսքի զարկով:

Ճագարներն ընտելացել են անհիշելի ժամանակներից: Չինաստանում ընտանի ճագարներ գոյություն ունեցել են մեզնից 2500 տարի առաջ, իսկ Յեվրոպայում 2000 տարի:

Ճագարները բուն շինում են գետնի տակ և զարմանալի արագությունով կարողանում են փորել հողը այդ նպատակով: Փորվածքի խորությունը գետնի յերեսից մի մետր հազիվ և հասնում:

Խուսափում են ցած ընկած, խոնավ, ճահճային տեղերից: Առանձնապես վախենում են ջրից:

Ապրում են 6—8 տարի, ձագ տալիս են 4—5 անգամ, յուրաքանչյուր ծնում են 6—12

ձագ: Չագերը սկզբում լինում են լերկ և աչքերը փակ: Հղիության շրջանը տևում է 30—32 օր:

Ճագարները տիպիկ խոտածարակ լինելով, նրանց սննդառության գործարանները ըստ ամենայնի հարմարվել են բուսական կերակրի:

Գլխի, մասնավորապես գեմքի, մկանները խիստ զարգացած են կերակուրը արագ ու լավ մանրելու, այլ և կրծելու հետևանքով:

Ստամոքսն առանց բաժանմունքների յե՛ն նման ձիու ստամոքսին և մարմնի համեմատությամբ փոքր է, փորի պատճառով ստիպված են հաճախակի ուտել, բայց քիչ-քիչ: Առանձնապես զարգացած են ձագարների աղիքները, մանավանդ հաստ աղիքն ու կույր աղիքը: Բարակ աղիքները յերկար են: Լյարդը մեծ է, լեզու սարկը զարգացած:

Կտրիչ ատամներն արագ են յերկարում—այս հանգամանքը հատուկ է բոլոր կրծողներին: Մասամբ սրելու, մասամբ ել թույլ չտալու, փոր այդ ատամները չափից դուրս յերկարեն, նրանք մեծ հաճույքով կրծում են՝ մանավանդ կտրատում ծառի մատղաշ ճյուղերն ու կեղեր:

Առաջին թաթերը կարճ են, հինգ մատանի, իսկ հետևինը՝ չորս:

Եզ ձագարի արգանդը կրկնակի յե (յերկյեղջյուր): Ձվարանից ճանապարհները դեպի ար-

գանդի բաժանամուկները գնում են առանձին-
առանձին, վորի հետևանքով և յերբեմն առաջա-
նում և կրկնաբեղմնավորում:

ՃԱԳԱՐԱԲՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ — ԳՅՈՒ- ՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՅԵՎ ՆՐԱՆԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ՄԹԵՐՔՆԵՐԸ

Գյուղատնտեսության վոչ մի ճյուղը չի կա-
րող այնքան արդյունավետ լինել, վորքան ճա-
գարաբուծությունն և, յեթե միայն վերջինս լավ
հիմքերի վրա յե դրված:

5 եգ 1 արուից բաղկացած ընտանիքը տա-
րեկան առնւազն 100—120 ուրբ. յեկամուտ կա-
րող և տալ, իսկ թանգարժեք մորթի ունե-
ցողներին պահելու դեպքում, նույնիսկ ավելի:
Կանոնավոր բազմանալու դեպքում, տարեկան 3
անգամ ծնելով վերը հիշված ընտանիքը, յերրորդ
տարում, 2000-ի և հասնում:

Ճագարները չափազանց դյուրությամբ հար-
մարվում են կլիմայական պայմաններին և հա-
սունանում են շատ կարճ ժամանակում (6—10
ամիս):

Ճագարի խնամքը դժվար չե, կարող են կա-
տարել մինչև իսկ՝ յերեխաներն ու ծերունիները:

ա) Մորթիճ.— Ներկայումս առանձնապես
ուշադրության արժանի յե նրա մորթին, վորի

պահանջը շուկաներում մեծ և վնչ միայն Խորհրդահին Միության սահմաններում, այլ և արտասահմանում: Ճագարի մորթին խտամազ և, ինքնահատուկ փայլով ու փափուկ: Նա արժեքավոր և մուշտակների, վերարկուների ոձիքի, ձեռնոցների համար և այլն:

Նրա մի քանի տեսակները ներկած, յերբեմն ել առանց ներկելու, փոխարինում են շուկայից հետզհետե պակասող թանգարժեք մորթիներին— «Շինշելին», «Ծովարջին» «Կենդուրային» և գրնահատվում են 5—15 ռուբլի:

բ) Բուրդը.— Անպետք մորթուց հանած բուրդը գործադրվում է փետրի գլխարկեերի համար, իսկ թավամազ ճագարեերից սանրելու կամ փետրելու միջոցով հավաքած բուրդը, վորի կիլոն գնահատվում է 15—40 ռուբլի, գործ ե ածվում գործվածքների համար: Ճագարի բրդի գործվածքները աչքի յեն ընկնում իրենց փափկությամբ ու լավ տաքացնելու հատկությունով: Նլեկտրականություն շատ պարունակելու համար այս բուրդը գերարադասելի յե համարվում հողացավ ունեցողների, մինչև անգամ յենթադրվում է, թոքախտավորների համար:

400 գրամ մ բրդից ստացվում է 350 գրամ մ մանած թել, վորից կարելի յե 2 շալգոր-

ծել. 1 կիլոյից 130 սմ. լայնությամբ 2 մետր բրդի նուրբ ուրծվածք և սառցվում:

դ) Կաշի.—Կաշին պործ և ածվում ձեռնոցների, պորտամանների և մինչև անգամ կոշիկների համար: Յերկու ճագարի կաշին բավարարում է ամենամեծ վոտքի համար մի գուլգ կոշիկ կարելու: Կատարված փորձերն ապացուցել են, վոր ճագարի կաշին իր հատկություններով յետ չի մնում վոշխարի, այծի ալլ և հորթի կաշուց: Ծագարի կաշուց պատրաստում են նաև շեվրո, լայկ և բարակ դամշ:

Ծագարի կաշին աչքի յե ընկնում իր փափկությամբ, լավ է նստում վոտքի վրա և տաք և պահում:

դ) Միսը.—Միսը շատ համեղ է, յուղոտ ու աննդարար, մանավանդ մատղաշ ճագարինը՝ 6—8 ամսական հասակում: Ծագարի միսը հիշեցնում է հավի կամ հնդկահավի միս, առանձնապես տապակած ժամանակ: Դյուրամարս է, ոգտակար, թե յերեխաների և թե նույնիսկ հիվանդների համար—իբրև սպիտակ միս:

Ծագարի միսը նապաստակի մսին նման չի վոչ համով, և վոչ էլ արտաքին տեսքով: Նա փափուկ ու քնքույշ է քան նապաստակինը, շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր ճագարների մկանները գուրկ են դրսից պատող կոշտ թաղանթից,

Բացի այդ նապաստակի միսը թթվաշ և ու ան-
յուղ:

Մսի կիլոն գնահատվում է 1 ու.—1 ու.50 կ.

ՄՍԻ ՀԱՄԵՄՍՏԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. մասը պարու- նակում է	բորոկածնային նյութեր	ճարպ, ջուր
1.—Ճագարի միս	32,41 տոկ.	4,71 ⁰ / ₀ 61,19 ⁰ / ₀
2.—Տափարի միս	20,71 »	1,44 » 76,27 »
3.—Հավի միս	19,72 »	0,42 » 70,06 »
4.—Վոչխարի միս	16,62 »	0,82 » 78,84 »

Ճագարի միսն ինչպես բաղադրության տախ-
տակից պարզ յերվում է, յուզոտ և ու հարուստ
բորակածնային նյութերով:

Միևնույն պայմաններում տավարի մսի սպի-
տակուլը մաքրվում է ստամոքսում 62⁰/₀-ով,
ճագարինը 90⁰/₀-ով: Տավարի միսը ստամոքսում
քայքայվում է 3 ժամ 25 րոպեյում, ճագարինը
2 ժամ 15 րոպեյում:

յե) Ճարպը.—Նրա ճարպը սպիտակավուն և
ու համարվում է լավագույն ճարպերից մեկը:
Գերացրած ճագարը ամբողջապես ծածկվում է
ճարպի շերտով, փորից կարելի յե 200—250 գը-
րամ ճարպ հավաքել:

Ճագարի միսը, շնորհիվ ճարպոտ լինելուն,

մսի պահածոյի համար շատ լավ նյութ եւ նրան կարեկի յե նույնիսկ իր սեփական յուղում տապակել:

Ճագարի ճարպը արտասահմանում գործ ե ածվում մեծ մասամբ պարֆյումներիայի համար— պատրաստում են ոծանելիքներ:

զ) Սոսնձային մասերը.— Ճագարների ա-
կանջները, թաթերը, պոչը, յեղունկները այլ և
կաշվի անսկտք կտորները գործադրվում ե սո-
սինձ պատրաստելու համար: Ճագարի սոսինձը
հյուսնոցային ամենալավ սոսինձն ե համարվում,
և գործադրվում ե նուրբ աշխատանքների համար:

ը) Այլ մասերը.— Բարակ աղիքներից պատ-
րաստում են յերաժշտական գործիքների համար
լարեր, փորոտիքների անսկտք մասերը խոզերի
և հավերի կեր են ծառայեցնում, աղբը գործա-
դրում իբրև պարարտանյութ: Մեղը բացի պա-
րարտանյութերից, նաև գործադրվում ե դեղա-
տրներում:

Ճագարը ոգտագործվում ե լաբորատորիա-
ներում՝ սրսկումներ ու փորձեր կատարելու հա-
մար, վորով հակայական ծառայություն ե մա-
տուցվում մարդկության:

ՃԱԳԱՐՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Ճագարաբույծները կլիմայական պայմանների ազդեցությամբ ու ընտրության միջոցով, ստացել են բազմաթիվ տեսակի ճագարներ:

Հայանի յե ճագարների հետևյալ տեսակները.—

1. Հասարակ ճագարներ
2. Ազնվամորթ »
3. Մսացու »
4. Բրդոտ (թավամազ »

1.

ՀԱՍՄՐԱԿ ՃԱԳԱՐՆԵՐ

Սրանք կոչվում են նաև ոռոսական խշիկեր (трусики): Պատկանում են մանր տեսակներին, հազվագյուտ զեպքում են կշռում 2 կիլոյից ավելի: Լինում են բազմազույն ու բազմերանգ, յերբեմնի ել ծաղկոտ (չալիկ): Այս ճագարները զիմացկուն են, և տեղական պայմաններին ըստ ամենայնի հարմարվող: Կերի ու խնամքի վերաբերմամբ խստապահանջ չեն: Նրանց միսը կոշտ է, այնքան ել համեղ չէ: Բազմսնում են շատ լավ: Յուրաքանչյուր անգամ բերում են 6—12 ձագ: Եզերն անզնահատելի

մայրեր են և՛ ձագերին կերակրելու և՛ ընդհանրապես նրանց խնամելու տեսակետից:

Հասարակ ձագարներ պահելը միայն չունի, յեթե հնարավոր ե բաղմատեսակ ցեղային ձագարներից պետք ե ձեռք բերել մի վորհե տեսակը: Սկսնակ ձագարաբուծի համար միայն հասարակ տեսակի ժամանակավոր զարգացնելը ձեռնառու յե, վորպես ավելի քիչ խնամք պահանջող ու եժանագին: Սրանց եգերի լավագույնները ցեղային արունների հետ զուգավորելով, բավականին լավ տեսակի ձագարներ են ստացվում, յեթե մի քանի սերունդ լավագույն եգերը զուգավորում ենք ազնվացեղի հետ: Նման յեղանակով ազնվացումը կոչվում ե մետրզացիա: Մետեզացիայի ժամանակ կիսացեղային հայրերից պիտի խուսափել, այլապես այդպիսիների սերունդը հատկություններով շատ ավելի շեղումներ կունենա, քան նրանց իսկական, գտարյուն պապը: Խորհուրդ ենք տալիս հասարակ ձագարները գործադրել իբրեւ ծծմայրեր այն դեպքում, յերբ ազնվացեղների ձագերը շատ են, կամ գանազան նպատակներով ուզում եք մորը կերակրելու հոգսից ազատել: Դրա համար ցեղայինների հետ միաժամանակ պիտի հղիացնել հասարակ ձագարներին, վորպեսզի միաժամանակ ծրենեն: Ծնելուց հետո հասարակ մորն առանձնա-

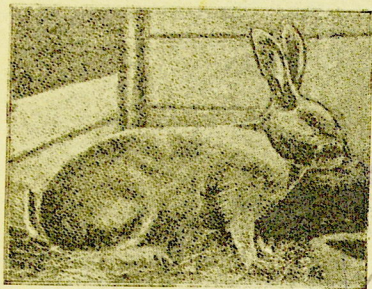
ցնում են, նրա ձագերը վաճառվում ու նրա տեղը զնում ցեղային ձագերը, ու ծածկում հասարակ ճագարից նախորոք փետած բրդով:

Նման դեպքերում հասարակ մայրերը ընտելված զագանի դրած ձագերին հեշտությամբ են ընդունում ու կերակրում են վորպես իրենցը:

2. ԱՁՆՎԱՄՈՐԹ

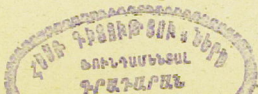
ա. Կապույտ նագար

Այս ճագարը նաև կոչվում է վիյենական (տես նկար № 1). գունը և աչքերը կապույտ են

Նկար 1.

(բաց ու մուգ յերանգով), ականջները ցից, եզերի կրծքատակը զարդացած է (զուրս ընկած): Դիմացկուն են ու լավ բազմացող:

17485
39909
A II

Կշռում ե 3—4 կիլո յերբեմն ավելի Գույնը հաջող պահպանում ե Բացանալու դեպքում կարելի յե զուգավորել սե Փլանդրի հետ, և ստացած մուգ կապույտ գույքերից, ընտրության յեղանակով վերականգնել մուգությունը: Վերովհետեւ այս տեսակը հաճախակի յենթակա յե ոյլասերման, ուստի և զուգավորելը կնպաստե յեղային հասկությունների պահպանման: Վիյենական ճագարները հարզի յեն շուկայում կապույտ գույնի և դուրեկան մորթու համար, մանավանդ յերբ միորինակ յերանգ ե ունենում:

Ընդհանրապես հասակի փոփոխության հետ՝ փոփոխության յենթակա յե և նրա գույնը:

Աչքի յե ընկել, վոր ճագարների հասակի հետ կապված գունափոխության այս յերևույթն ուժեղ արտահայտվում ե կապույտի վերաբերմամբ: Հաջող յերանգ ունենում ե տարեկան ճագարը—վորից հետո քանի մեծանում ե՝ այնքան բացանում—դեղնում ե:

Ժառանգականության հետևանքով կապույտ ճագարներից յերբեմն ծնվում են դեղին ճագարներ: Պատահում են և Վիյենական սպիտակներ: Սրանք ավելի մանր են, աչքերը կապույտ: Սպիտակները լավ պահպանում են գույնը՝ միապաղաղ սպիտակ են:

Կապույտ ճագարների միսը փափուկ ե ու համեղ, հասունանում են 8—10 ամսում:

բ. Արծաթափայլ

Արծաթափայլ ճագարների հայրենիքը Հնդկաստանն է, վորտեղից և նրան Յեվրոպա բերել են 16-րդ դարում՝ Փորտուգալիայի նավաստիները, և առանձնապես ուշադրության ու խնամքի յե արժանացել Հարավային Պրանսիայում: Մագերը հիմքում պողպատազույն են, կամ կապտազույն, ծայրերում սպիտակ ու սև, վորը արծաթի փայլ է տալիս նրա խտամազ ու փաթեթամ մորթուն: Փորի տակ սպիտակավուն է: Արծաթափայլ ճագարները նոր ծնված ժամանակ մեծ մասամբ սև են, ճակատը սպիտակ: Ընդհանրապես փոքր ժամանակ մուգ գույն ունին, քանի մեծանում, այնքան բացանում է գույնը: Ծերության հասակում ել գրեթե սպիտակում է: Աչքերը մուգ շագանակազույն է ու խոշոր, պարանոցը կարճ, ականջները ցից, կուրծքը լայն:

Կշռում են 3—4 կիլո, հազվադեպ դեպքերում միայն 5 կիլո: Հասունանում են 6—8 ամսում, բերում են յուրաքանչյուր անգամ 6—8 ձագ: Արագ չաղանում են և շատ անգամ ել շատ չաղանալու հետևանքով մնում են ամուլ: Նզերը անգնահատելի մայրեր են, հեշտությամբ ընտելանում են խորթ ձագերին: Դիմանում են 20—25⁰ զրտերին:

Արծաթափայլ ճազարի մորթին արժեքավոր^է է, յերբ արծաթափայլը միապապազ է: Ներկայում այդ մորթին մեծ տեղ է զբաղել արտասահմանյան շուկաներում:

Արծաթափայլերի բազմաթիվ տեսակները կան, վորոնցից առանձնապես աչքի են ընկնում ֆրանսիական «Շանպայնը» և «Անգլիական արծաթափայլը»: Անգլիականը ավելի մանր է, լինում են 3 յերանգի՝ բաց, միջակ և մուգ—սև ու սպիտակ մազերի հետևյալ փոխադարձություններով: 1:15, 1:10, 1:5: Պատահում են նաև դուրսնափոր արծաթափայլեր, սակայն վորովհետև մորթիների յերանգները դժվարությամբ են իրարու բռնում, ուստի մեծ արժեք չունեն:

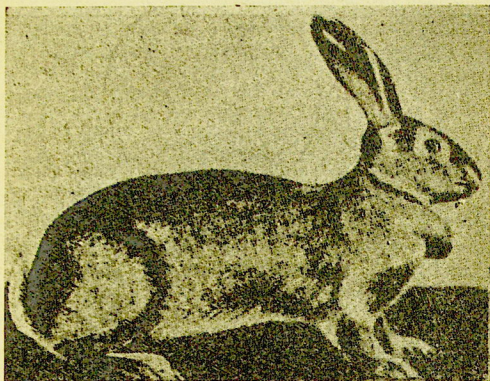
Յերբեմն սլատահում են հասարակ ճազարներից ծնված, արծաթափայլը հիշեցնող ճազարներ, վորոնց մազերը սև ու սպիտակ են (վոչ կեսից, այլ ամբողջությամբ): Սա հետևանք է սև ու սպիտակ ճազարների զուգավորելուն և նման դեպքում այս յերևույթը չպիտի խառնել արծաթափայլերի ցեղային հատկության հետ:

Գ. Շինելիլ

Վերջին տասնյակ տարիների ընթացքում արտադրահամարում առանձնապես աչքի յե ընկել Շինշիլ կոչված ճազարը, վորը իր մորթու նը-

մանությամբ փոխարինում ե ամերիկական կրծող վայրի կենդանու՝ շինշիլլի մորթուն: Այս մորթին հարդի յե, շնորհիվ իր ինքնահատուկ գեղեցկության, մանավանդ փոր նա շուկայից անհետանում ե:

Շինշիլլ ճագարի մազերը հիմքում մոխրակապտագույն են, հետզհետե բացանում են ծայ-

Նկար 2.

րերը սևանում: Բաց մոխրագույն մորթու վրա սև գծերը կարծեք ոձապտույտ գալարումներ են կատարում — ասենք յերանգները խաղում են:

Մրանք կշռում են 2—4 կիլո: Կազմվածքը համաչափ է, կուրծքը թեթև դուրս ընկած (տես նկ. № 2): Աչքերը մուգ շագանակագույն են, կամ կապույտ-մոխրագույն: Թերություն են համարվում մորթու վրա ընկած սպիտակավուն խալերը և ծոծրակի կամ թիկունքի վրա գտնված դեղին շերտը:

Շինշիլը իր ցեղական զարգացման ընթացքում գույնի ու յերանգների տեսակետից բավականին աչքի ընկնող շեղումներ է կատարում:

դ. Ռուսական աֆիսանման նազար

Մրանց ծագումը Միջին Ասիական է, հավանորեն Չինաստանից սերված, վոր Ռուսաստանն փոխադրվելով կլիմայական պայմաններին հեշտությամբ հարմարվել են: Արտասահմանում նա հայտնի յե «Ռուսական», «Սիբիրական», «Հիմալայական» անուններով: Այս տեսակը բուզմացվում է հատկապես մորթու լավության պատճառով: Փոքր է. կշռում է $1\frac{1}{2}$ —2 կիլո, հազվագյուտ դեպքերում 3 կիլո: Գույնը սպիտակ է, յուրահատուկ ձյունափայլով, ականջները, թաթները, պոչը և դունչը սև յերբեմն ել շագանակագույն, վոր ծերության հասակում հետզհետե բացանում է: Մազերը կարճ են ու խիտ: Թանգ

է զնահատուում 6--8 ամսական ճագարի մորթին՝ մաղափոխության շրջանից հետո:

Փոքր հասակում նրա մարմինը միապաղաղ սպիտակ է, 1 և կես ամսականից դեղնում են ականջները, թաթերը, պոչը և դունչը, ապա հետզհետե սևանում: Մինչև չորս ամսական դառնալը շատ անգամ դժվարե լինում տեսակը փորոշել: Աչքերը կարմիր ու շարժուն, ինչպես ընդհանրապես սպիտակամորթերն են, կայտառ ու դիմացկուն, յուրաքանչյուր անգամ բերում են 4—10 ձագ: Ցրտերին դիմանում են, լավ գերանում են, կերի խնդրում պահանջկոտ չեն: Շատ

Նկար 3.

հասունացող են, մայրերը որինակելի: (Տես նկ. № 3): Միսը համեղ է ու փափուկ:

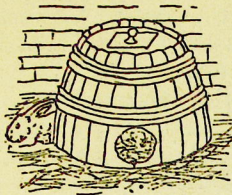
Յեթն ընտրական յեղանակով առաջ բերվի
 ռուսականի մեծաքաշ ճազարներ, գոնե 3 կիլո
 կշռով, շատ ավելի ձեռնատու կլինեի այս ճա-
 զարների բազմացումը, մանավանդ սկսնակ կոլ-
 խոզների համար: Մետեզացիայի ժամանակ ել
 (տարբեր տեսակների հետ զուգավորելուց), չերբ
 հայրը ռուսական ե, այնքան ե արյունը ուժեղ,
 վոր սերունդում դոմենանդը մնում ե միշտ ին-
 քը: Լավ ե խառնել սպիտակ, ֆլանդրի կամ սպի-
 տակ հսկայի հետ և գույնն ու փայլն ե պահպա-
 նում, և ազդում ե մեծության վրա:

ՄՍԱՑՈՒՆԵՐ

ա. Ֆլանդր

Մսացուներից նշանավոր ե բելգիական ֆլ-
 լանդրը կամ բելգիական հսկան, վորի մեջքի յեր-
 կարությունը 60—90 սմ. ե: Մա իր անունը ստա-
 ցել ե Բելգիայի Ֆլանդրիա շրջանից: Նա արտա-
 քինով նապաստակն ե հիշեցնում: Կազմվածքով
 հաղթանդամ ե, ականջները ցից են, լայն ու մը-
 սալի, վոտքերը զարգացած, եզերի պարանոցը
 դուրս ընկած: Կենդանի քաշը 6—8 կիլո յե,
 նույնիսկ պատահում ե ավելին: Լինում են տար-
 բեր գույների, ծխագույն, մոխրագույն, կենդու-

բային նմանվող և այլն: Մագերը կարճ, խիտ ու փափուկ են, աչքերը խոշոր, փայլուն ու մուգ գույնի: Հասունանում են 8—11 ամսում: Մորթին գույների բազմաբանագ լինելու հետևանքով

Նկար 4.

այնքան ել արժեքավոր չէ, նա ձեռնտու յե մսի և՛ քանակի և՛ վորակի տեսակետից:

Կերի խնդրում պահանջկոտ չեն: Գերանում են հեշտությամբ համեմատաբար իրար հետ հաշտ են ապրում: (Տես նկ. № 4):

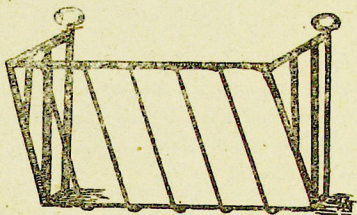
բ. Սպիտակ հսկա

Այս տեսակը ճագարի բազմացնելու նախապատվությունը գերմանացիներինն է: Պատկանում է մեծ տեսակներին, գույնը մաշ ուր սպիտակ է, մագերը խիտ ու փափուկ, աչքերը կար-

միր, պատահում են և կապուտաչյա հսկաներ սերված կապույտներից:

Միջին կշիռը 5,5 կիլո յե, թեև յերբեմն հասնում են մինչև 7 կիլոյի: Հասունանում են 8—10 ամսում, վորից առաջ չպետք է թողնել բեղմնավորելու: Նգբերի սեռական հասունության զուգադիպում է նրա պարանոցի զարգանալը:

Սպիտակ հսկան հաջող պահում է գույնը, յեթե նույնիսկ ֆլանդրի հետ է գուգավորվում: Վորովհետև սպիտակ գույնը կարելի է ներկել ցանկացած գույնի, ուստի այս հանգամանքը սպիտակ հսկաների մորթը բավականին արժեքավոր

Նկար 6.

է դարձնում: Սրանք ել ֆլանդրի նման յենթակա յեն այլասերման, աչքաթող չալտի անել մի կողմից ընարության սկզբունքը, մյուս կողմից ել արյունը հաճախ պլտի թարմացնել նոր խառ-

նուրդով, (ազգակցական մոտիկ կապ չունեցող ճազարների հետ, ցանկալի չե սպիտակ ֆըլանդր):

Սպիտակ հսկաների զուգավորելը յերեք չափտի կատարվի բուրդը փոխելու շրջանում, այլապես կանգրադառնա նրա սերունդի մորթու հատկության վրա: (Տես նկ. № 5):

Մսացուններից են նաև Պատադոնյան ճազարները, վոր արտաքինով գրեթե հիշեցնում ե ֆլանդրը, Հոենոսի ծաղկտը (խայտաբղետ) ֆրանսիական և անգլիական կախականջները:

Այս տեսակների վրա առանձնապես չարժե կանգ առնելը:

4. ԲՐԴՈՏԸ

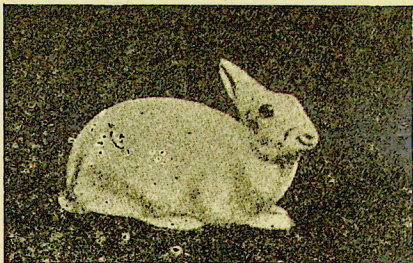
ա. Աճգորական

Բրդոտների լավագույն ներկայացուցիչն ե անգորական ճազարը, վորի հայրենիքը Ասիան ե: (Տես նկ. № 6)

Սա բավականին դիմացկուն ե, հեշտությամբ հաշտվում ե պայմանների հետ, մանավանդ ցրտերի, վորից նա պաշտպանվում ե յուր բրդով:

Մարմինը ծածկված ե յերկար մազերով, վոր ավելի նոսր ե քան կարճամազերինը, սակայն հիմնական մազերի արանքում գտնվում ե

և խիտ աղվամազը, վոր միջանի անգամ նշտմազից յերկար ե, բարակ ու փափուկ (10—20 սանտիմետր յերկարությամբ): Անգորական ճագարը լինում ե գլխավորապես սպիտակ, սև. պատահում են և ծխագույն ու կապտագույն: Լա-

Նկար 6.

վագույնը համարվում ե սպիտակը: Կենդանի քաշը $2\frac{1}{2}$ —4 կիլո յե: Հասունանում են 7—8 ամսում: Կշիռն այդ հասակում հասնում ե 2—3 կիլոյի: Բերում ե յուրաքանչյուր անգամ 4—8 ձագ: Միսը համեղ ե:

Անգորական ճագարների բազմացնելը ձեռնառու յե բրդի համար, թեև վերջերս նրա մորթին վերապատրաստելով վաճառում են վորպես սպիտակ աղվեսի մորթի. կոչվում են «Փոկսին»:

և արժեքով Շինչիլլ ճագարի մորթուց գրեթե յետ չեն մնում:

Անգորական ճագարներ բազմացնելը ձեռն-տու յե գլխավորապես բրդի համար, սակայն նա ավելորդ խնամք և պահանջում սանդրելու և մաքուր պահելու համար: Անգորական ճագարների խնամքը զգվար և առանձնապես մեր գյուղացիների համար, վորոնք ընդհանուր առմամբ կենդանիներ խնամելու խնդրում որինակելի չեն:

Ովքեր պահում են այլ տեսակի ճագարներ, անգորականը բավականին կզգվարացնի նրանց գործը:

Յուրաքանչյուր ճագար տարեկան տալիս է 200—400 գրամ քնքույշ մետաքսանման բուրդ 10—20 սանտիմետր յերկարության, վոր իր նրբ-բությամբ, թեթևությամբ, փափկությամբ ու տաք պահելու տեսակետից բոլոր տեսակի բրդ-դեղենների մեջ առաջին տեղն է գրավում: Կի-լոն գնահատվում է 15—40 ռուբլի: Խնչքան ճերմակ, յերկար ու փափուկ են, այնքան էլ բարձր է նրա արժեքը: Ազվամազը հավաքել կարելի յե ամսական 2 անգամ՝ սանրելու կամ զգուշու-թյամբ փետրելու միջոցով: Հասունացած ազվա-մազը հիմքից թուլացած լինելով հեշտությամբ պոկվում է: Պոկած ազվամազի տեղ նոր բուսնու-ղը 1 և կեսից — 3 ամսում հասունանում է: Ազ-

վամազի կանոնավոր արտադրությունը ճազարի տարին լրանալուց հետո յե լինում:

Ժամանակին չսանրելը, կեղտոտ սլահելը, ծանր վիճակ և ստեղծում ճազարի համար — թաղիքների ծանրոցներ կազմելով մարմնի վրա, ազվամազը կորցնում և իր արժեքը:

Ժառանգության հետևանքով բրդոտ ճազարներ են ծնվում և՛ ըստարակ ճազարներից: Այդպիսի ճազարներից ընտրության յեղանակով կարելի յե ստանալ յերկարամազերի տեսակը՝ անգորական: Թե սրանք, և թե Ռուսաստանի կենտրոնական մասերում գոյություն ունեցող յերկարամազ խլշիկները չպիտի զուգավորել իսկական անգորականի հետ: Սրանք մանր են, մազերի յերկարությունը 4 — 5 սանտիմետր, տարեկան տված բուրդը 50—60 գրամից չի անցնում, հետևապես և միանգամայն անձեռնտու յեն: Յեթե հնարավոր չե անգորական զույգը ձեռք բերել, թանգության և այլ սլատճառներով, ապա հակառակ դեպքում զոնե պիտի ձեռք բերել անգորական արու և տեղական լավագույն մայրերի հետ զուգավորելով առաջ բերել անգորական՝ մետեղացիայի միջոցով:

ՎՈՐ ՏԵՍԱԿԻ ՃԱԳԱՐՆԵՐ ՊԱՅԵԼԸ ԱՎԵԼԻ Ե ԶԵ- ՌԸՆՏՈՒ

Այս հարցին պատասխանելը՝ տեղի պայ-
մաններից անկախ—գժվար եւ

Անհրաժեշտ ենք համարում պարզել հետե-
վյալ խնդիրները՝

ա) Մասցու, ազնվացեղ ճագարները ծան-
րաքաշ և յուզոտ են, իսկ, դրա փոխարեն, մանր,
ազնվացեղ ճագարների միսը ավելի փափուկ,
համեղ ու վոսկորները բարակ են:

բ) Մանրացեղերն ավելի շուտ են հասու-
նանում, սակավապետ են և դիմացկուն:

գ) Արժենքավոր մորթի ունեցողներն ընդ-
հանրապես փոքր ճագարներն են, բացառութեամբ
սպիտակ հսկայի:

դ) Սոշոր ճագարները համեմատաբար ավե-
լի թմրած, դանդաղաշարժ են, շատ են յենթա-
կա հիվանդությունների և ավելի խնամք են պա-
հանջում:

ե) Բեղմնավորվելու և ձագեր խնամելու
տեսակետից ազնվացեղերի մեջ անհաջող մայ-
րեր շատ են լինում:

ը) Կլիման ու կյանքի պայմանները (տեղը,
սննուհղը, խնամքը) խոշոր ազդեցութուն ու-
նեն՝ ազնվացեղերի ժառանգութուն ստացած
հատկությունների վրա:

թ) Այլ կլիմայական պայմաններում տուա-
ջացած վորեւէ տղնվացեղ մեր կլիմայական պայ-
մաններում կարող եւ արդյունքի տեսակետից
բացասական հետեանքներ տալ:

Պիտի խուսափել շատ տեսակներ զարգաց-
նելուց: Լավ եւ կանգ առնել մի կամ յերկու տե-
սակի վրա, խելացի ընտրությամբ, նայած թե
վորն ավելի լավ կզգա իրեն մեր միջավայրում:

ՃԱԳԱՐՆԵՐԻ ՏԱՐԻՔԸ

Ճագարները ապրում են 4—8 տարի, լա-
վագույն դեպքում 10 տարի: Սակայն արդյու-
նաբերության մեջ պիտի պահել մինչև 4 տա-
րեկանը, կաշվի արդյունաբերության դեպքում
միայն՝ ավելի:

Չորս տարեկանից սկսած արունների սեռա-
կան եներգիան հետզհետե պակասում եւ Սերըն-
դի մոտիկ ազգակցական կապ չստեղծելու տե-
սակետից ել ձեռնտու չեն յերկար ոգտագործա-
դրելը (այլասերման վտանգից պիտի խուսափել):

Չորս տարին անցնելուց հրտո միսը զգալի
կերպով կոշտանում եւ, մորթին գունատվում,
բուրդը նոսրանում:

Արտադրելու ամենալավ հասակը 1—3 տա-
րեկանն եւ:

Ճագարների տարիքն արտաքին նշաններով

դժվար և վորոշել, մանավանդ միջին տարիքը՝
2 - 5 տարեկանը:

Տարիքը գլխավորապես վորոշվում և յե-
ղունդների յերկարությամբ, կոշտությամբ, մա-
զերի նրբությամբ, և ճագարի դանդաղաշարժու-
թյամբ: Ատամները սեանում են, աչքերը խամ-
րում են, արտատվակալում, եզերի վորը կախ և
ընկնում: Տարիքը վորոշելու ամենալավ միջոցը
տոհմային գիրքն և, յեթե այդպիսին պահված և:

ՊԱՇԵՆՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Ճագարը կարելի յե պահել պարսպած բակե-
րում, սալահատակած բներում, և վանդակներում:

Յեթե բակում ենք պահում, բակի դիրքը
բարձր պիտի լինի, չոր ու ավազային: Պատերը
պիտի լինեն քարաշին կամ աղյուսից, հիմքը $1\frac{1}{2}$
մետրից ավելի խորացած հողի մեջ, բարձրու-
թյունը $1 - 1\frac{1}{2}$ մետր: Հակառակ դեպքում՝ ճա-
գարը պատի տակից փորելով, կամ վերեից ցատ-
կելով, կարող և դուրս գալ: Բակը գլուրացնում
և ճագարարույծի աշխատանքը, ունենալով հե-
տևյալ մի շարք պակասավոր կողմերը.

ա) Բակում ճագարների բեղմնավորություն-
ը պատահական և դառնում և վոչ ծրագրված,
վոր շատ անգամ հասցնում և այլուսելման, ազ-
նրվացնելու փոխարեն:

բ) Ճագարի համաճարակ հիվանդությունների ժամանակ անկարելի չե լինում վարակն ու նրա աղբյուրը գտնել, փորին և զոհ են դնում շատ անգամ տվյալ բակի բոլոր ճագարները:

գ) Ճագարները թագնվելով բների մեջ, ճագարաբույծին հնարավորություն չեն տալիս ուսումնասիրելու նպատակով դիտողություններ կատարել:

դ) Հակասանիտարական դրություն և ստեղծվում հողի տակ պատրաստված բներում. շատ անգամ սատկած ձագերը մնում են բներում ու նեխվում:

Բակերից ավելի հարմար են սալահատակած փոքրիկ բներ՝ առանձին մուտքերով, յուրաքանչյուրը մոտավորապես 25 քառ. մետր տարածությամբ 5—8 եզի համար: Առատ ոգ ուլույս ստանում են պատուհաններից, ավելի լավ ե տրեմոյան պատը ցանցասլառ անել:

Ազատ տարածությունները պիտի ցանել ձեռքի տակ պատրաստ կանաչ սննունդ ունենալու համար, փորը շատ կղյուրացնի սննդի խրնդիրը անակրնկալների ժամանակ: Լավ ե առվույտ ցանելը:

Ճագարաբույծներին, մասնավորապես սկզբնակ խորհուրդ ետք տալիս կապվել վանդակային սիստեմի հետ, փորի ընթացքում պահվող ճա-

զարների ուսումնասիրության և ազնվացման գործը շատ ավելի հաջող կընթանա, թեև պիտի նկատի ունենալ, վոր ճազարաբույծի աշխատանքը յեռապակվելու յե, վորովհետև բոլոր տեսակի աշխատանքներնւմ գործ պիտի ունենա առանձին-առանձին բնականիքների, մինչև անգամ հատ-հատ ճազարների հետ:

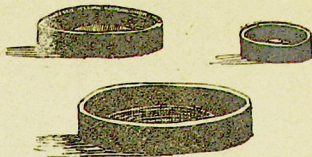
Չպիտի մոռանալ, վոր սա ազնվացնելու միակ սխառեմն ե, և զարմանալու չե, վոր արտասահմանում միայն այս սխառեմն ե կիրառվում:

Վանդակները պիտի աշխատել, վոր եժան նստեն, առանձին բարդութիւններ չունենան, սակայն և ճազարների համար անհրաժեշտ պայմաններից զուրկ չպիտի լինեն վանդակները, թեկուզ սովորական արկղներ լինեն. յերկարութիւնը՝ $\frac{3}{4}$ — 1 մետր, լայնութիւնը՝ $\frac{1}{2}$ մետր, նույնքան ել բարձրութիւնը: Արկղի յերկար կողմերից մեկը ձողիկներով պատել, ձողիկները վոչ շատ հեռու լինեն, վոր ձագերը դուրս գալ կարողանան, վոչ ել այնքան մոտ, վոր խիստ մթնեցնեն վանդակը: Հատակը շարժական ու ծակոտեն, մի քառակուսի սանտիմետրից վոչ մեծ անցքերով՝ վոտքերը ներս չխրվելու համար:

Նման վանդակում կարելի յե պահել արու հասունացած ճազարներին մի-մի հատ, 3—5 ամսականներին՝ 2—3 հատ: Վանդակներին փո-

խարինել կարող են և կիսած տակառներ (տես նկար № 8):

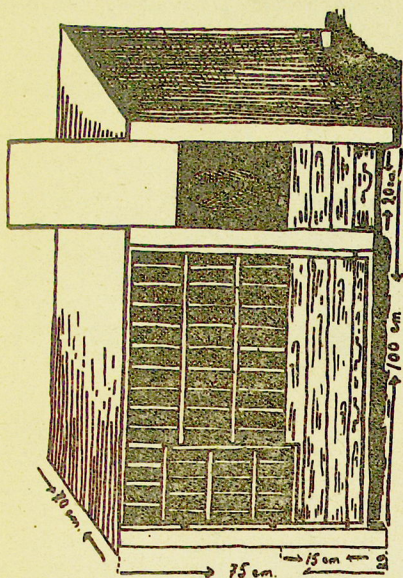
Մայրերի համար պետք է վերցնել 1 մ. $\times$ 3

Նկ. 7.

1 մ. $\times$ $\frac{3}{4}$ մ. $\times$ $\frac{3}{4}$ մ. մեծության վանդակ, վորի յերկար պատից 20 սմ. ի վրա միջնապատով կտրել, թողնելով մի ախպիսի անցք, վորտեղից ճագարն անց ու դարձ անել կարողանաւ: Յերկու մասերն ել կունենան իրենց զրոները՝ առաջինը ձողիկներով, յերկրորդը՝ խուլ, վորի հետևանքով յերկրորդ մասը մութ կլինի: Մութ անկյունն անհրաժեշտ է վսշ միայն ձագեր հանելու համար, այլ և ընդհանրապես հանդստանալու կամ պատըսպարվելու համար վախի և ջղայնանալու դեպքերում: Հատակը շարժական պիտի լինի, յերկու տարբեր մասերից բաղկացած, առանձին առանձին մաքրելու համար, վորպեսզի վանդակը չկրծեն, լավ ե պատերը յերեսից կարբոլինեումով ոծել:

Տեղի խնայողության դեպքում, կարելի լե-
վանդակները պատրաստել մի քանի հարկից,

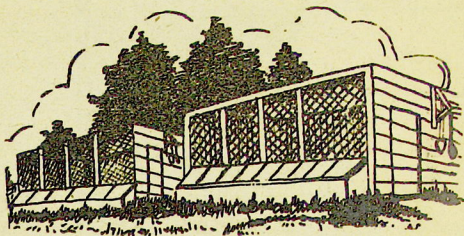

Նկ. 8.

խնայելու որինակ ամբրիկական յերկհարկանի վան-
դակներն են: (Տես նկ. №—8):

Հղիության շրջանում կառավարկեյինք խուսափել նման վանդակներից, փորովհետեւ յուրաքանչյուր հարկի յեռ ու զեռը պիտի անդրադառնա այլ հարկում պահվող ճաղարների վրա, վրդովելով նրանց հանդիսար:

Լավ ե ունենալ զբոսանքի առանձին վան-

Նկ. 9

դակ (տես նկար №—9): Ճաղարներին յերբեմբն կարող ենք վանդակով մի քանի ժամ թողնել կանաչների մեջ խոտ կրծելու, յեթե հատակը շարժական ե:

Վանդակները պիտի տեղավորել չոր, լույս ու ողառատ սենյակում, իսկ տարվա տաք յեղանակներին դուրսը, արևից, ամրևից ու քամուց պաշտպանված տեղում: Դռնակները պիտի դարձնել դեպի հարավ-արևելք, թեև ամառվա ըն-

Թացքում չափազանց ներս թափանցող կիզիչ արևը ճագարներին ուժասպառ է անում, տարվա մնացած յեղանակներին ել կենսաբար արգելեցում թյուն է ունենում նրանց վրա:

Ճագարաբույժ Գաղգյացկին, վոր Մոսկվայի «կրուիկ» կոպերատիվ ընկերության հիմնադիրներից մեկն է, առաջարկում է «փակ պարկետներ» Այդ փակ պարկետները հիշեցնում են սալահատակած սենյակներ, մի կողմից յերկար արկղներ են, շինված կերի համար, վոր միաժամանակ ոգտագործվում են և՛ ճագարները բռնելու համար: Կերի արկղները ավելի հարմար է շինել արևմտյան կամ հյուսիսային կողմից:

ՑԵՆԱՅԻՆ ՃԱԳԱՐՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒՅՑՈՒՆԸ

Ցեղի համար պահվելիք ճագարների ընտրության ժամանակ պիտի նկատի ունենալ հետևյալ պայմանները.—

ա) Ճագարի առողջությունը, բ) կազմվածքը, գ) տարիքը, դ) սովորությունները, յե) ժառանգած ցեղային հատկությունները:

բ) Ճագարը պետք է առողջ ու աշխույժ լինի, ախորժակը տեղում, աչքերը պարզ (վոչ արտասովակալ), քիթը մաքուր, կղկղանքը չոր:

գ) Մարմնի մասերը համաչափ պետք է լի-

նեն, հետևել կլոր, թաթերն ուղիղ, ականջները ցից և մարմնի $1/4$ յերկարության: Արուլի կուրծքը զարգացած, եղի կոնքը լայն, ստինքների պտուկները Ց-ից վոչ պակաս:

դ) Համապատասխան տարիքը 1 և կեսից — 3-ն — ե:

ե) Մայրը պիտի լինի հեղաբարո, խաղաղ, բայց վոչ շատ վախկոտ, իսկ արուն՝ ուժեղ, հանդուժող, եներզիկ:

զ) Մորթին գույնի, փափկության, փայլի և խտության կողմից ըստ իր տեսակի թերություններ չպիտի ունենա:

ը) Ցեղային ճագարները հարուստ պիտի լինեն այն հատկություններով, վորոնք շեշտված են այս կամ այն տեսակի նկարագրության մեջ:

ԻՆՋՊԵՍ ՍՁՆՎԱՑՆԵԼ ՃԱԳԱՐՆԵՐԸ

Զպիտի մոռանալ, վոր կենդանիներն իրենց սերնդին ժառանգաբար տալիս են վոչ միայն ստացած հատկություններն, այլ և իրենց սեփականը:

Հաճախ պատահում են և այնպիսիներն, վորոնք բնությունից առանձնապես ուժոված են լինում իրենց ժառանգած դրական կողմերը տալու իրենց սերնդին:

Այդպիսիները ճանաչելու հատուկ նշաններ

չկան: Ընդհանուր առմամբ կարող ենք ասել, վոր զտարյուն ճագարներն են միայն, վորոնք մեծ մասամբ սղահարանում են իրենց ժառանգած հատկությունները:

Յեւ վորպեսզի կարողանանք մեր ցանկացած ճագարներն ունենալ, անպայման սխիտիլով ուսումնասիրենք ունեցած ճագարների դրական ու բացասական կողմերը:

Ուսումնասիրության հաշվառքի համար անհրաժեշտ է ունենալ հատուկ գիրք, ուր պիտի գրանցվեն ճագարներն անուն-անուն, նրանց ծագումն ու հատկությունները:

Գրանցման համարը պիտի ճագարի պարանոցից կամ վանդակից կախել:

Ուսումնասիրելով մեր ճագարների արժեքավոր հատկություններն, այլև նկատի ունենալով նրանց առողջությունը, ընտրում ենք հարմարավոր դույզեր՝ նոր ընտանիքներ կազմելու համար: Ընտրության միջոցով վոչ միայն ճագարների ունեցած առավելություններն են պահպանվում, այլ և կարողանում ենք կատարելության հասցնել նրանց ունեցած հատկությունները: Սակայն միակողմանի զարգացումը շատ անգամ ել հասցնում է ալլասերման: Որինակ, յենթադրենք ընտրության յեղանակով կատարելության ենք հասցրել բազմանալը, վորի դեպ-

քում մայրերը շատ ձագեր են բերում, բայց ցեղը դրա հետևանքով սկսում ե մանրանալ, կամ ընկնում ե գերանալու հակումը: Ճաշարարույժը պիտի հետևի, վոր այս կամ այն առավելության առաջ քաշումով անուշադրության չմատնվի նրա մնացած դրական կողմերը:

Դրա առաջն առնելու համար նախ պիտի հաճախակի թարմացնել նրանց, զուգավորելով նույն տեսակի ազգակցական մոտիկ կապ չունեցողների հետ, և յերկրորդ՝ ընտրելու ժամանակ նեկատի ունենալ նրա մի շարք դրական կողմերը, վորով ճագարների միակողմանի պարզացման առաջն առած կլինենք:

Մետեղացիայի ժամանակ սխալմունքների մեջ չընկնելու համար պիտի հետևյալը իմանալ՝

ա) Յերբ այս կամ այն տեսակի եգի հետ զուգավորում ենք վորեւ ագնվացեղ, զոմինանոր (գերակշռողը) արուն ե լինում: Զուգավորումից ստացած առաջին սերունդը ագնվացեղ կարող ե համարվել միմիայն 50 տոկոսով: Առաջին սերնդի մայրերը յեթե խառնենք նույն հոր հետ՝ տուր կբարձրանա 75-ի, յերրորդ սերնդի ժամանակ—87, իսկ միմիայն 6 դդ սերունդը 100 %

բ) Սկզբնական մետիսները ընտրյալ հայրեր լինել չեն կարող, յեթե նույնիսկ աչքի ընկնոր հատկություններ են կատարվում նրանց մեջ,

վորովհետև այդ հատկությունները դեռ նրանց, սեփականությունը չեն դարձել:

Շատ անգամ առաջին և յերկրորդ սերունդի մետիս հսկա հորից կարող են ծնվել զաճաճ ժառանգներ:

դ) Ընտրության խնդրում առաջնությունը տալիս ենք մեծ մասամբ արուներին, վորովհետև ժառանգության խնդրում արուներն՝ եզերից շատ ավելի գերակշռող են:

ՃԱԳԱՐՆԵՐԻ ԶՈՒԳԱՎՈՒՄԸ

Ճագարներին պիտի զուգավորել միմիայն հասունանալուց հետո: Հասունության ժամանակը մենք արդեն վորոշել ենք տեսակների մասին խոսելիս: Արուների հասունացած լինելը գլխավորապես գործնականորեն պիտի վորոշել: Նրանց ձվերը կախ են ընկնում ու ազատ շոշափվում, շարունակ հետևում են եզերին:

Հասունության խնդիրը շատ կարևոր է, վորովհետև սեռականապես տհաս ճագարը սերունդ տալու ընդունակությունից զուրկ է:

Զուգավորելու լավագույն ժամանակումիջոցը համարվում է փետրվարից-հոկտեմբերամիսները, հետևյալ բաշխումով՝ փետրվարի կեսերին, մալիսի սկզբին և հոկտեմբերի սկզբին: Այս յերեք շրջաններից ամենահաջողը, թե՛ ճագարի

կանոնավոր զարգացման և թե մասնավորապէս նրա մորթու արժեքավոր լինելու համար, առաջինն ե, ապա յերկրորդը:

Զուգավորման տրամադիր եզր հաճախ մեկնվում ե խոտի վրա, կտրտում ե խոտն ու թափում, յերբ ձեռքներդ մոտեցնում եք, պառկում ու մոմռում, փետում ե փորի տակի բուրդը, բռն շինում, սեռական օրգանն ուռչում-կարմրում ե:

Յուրաքանչյուր արու կարող ե բավարարել 11—15 եզի, որական միայն մեկի հետ պիտի լինի և յերկու-յերեք ուր ել հանգիստ ունենա: Արույի եներգիան մի քիչ խնայելու համար խորհուրդ կտայինք 10 եզին միայն միարու:

Սեռական ցանկություն առաջ բերելուն նպաստում ե վարսակով և կարոտով կերակրելը:

Յեթե ճագարները պահվում են վանդակներում, պիտի եզին զցել արույի մոտ և վնչ հակառակը: Հակառակ դեպքում արուն շշկլվում ե, անծանոթ վանդակում իրեն կորցնում ե: Վանդակում խանգարող իրեր չպիտի լինեն: Լավ ե խառնել տակառի մեջ, վորտեղ անկյուններ չկան եզի թագստյան համար: Յեթե զուգավորումը արույի վանդակում չի տեղի ունենում, ապա արույին մի ուր թողնել տակառ՝ ընտենանալու համար:

Տակառում կամ վանդակում միասին պիտի թողնել 6 ժամ, նույնիսկ ավելի պակաս, յեթե համոզված եք, վոր բեղմնավորվել է: Հաջողվելու նշաններն են՝ արվի ճշարը և թուլացած կողքի ընկնելը:

Անհաջողութեան դեպքում լավ է 8 որ մեջ տալ, ապա նորից կրկնել:

Բեղմնավորված եղբ արույի մոտ չպիտի մնա, այլապես արուն շարունակ կանհանգստացնի եղին: Կալատահեն դեպքեր, վոր նույնիսկ կքանդի նրա պատրաստած բունը: Բեղմնավորված ճագարն, յեթե յերկրորդ անգամ բեղմնավորվեց, արգանդի յերկյեղջյուր լինելու հետևանքով կառաջանա կրկնաբեղմնավորվում է և ծննդաբերությունը կանցնի շատ անհաջող և մեծ մասամբ կվերջանա մոր մահով:

Հղի ճագարն արդեն ինքն ընտղորեն խուսափում է արույի մերձեցումից և գոգոնութեան ճիչեր ե արձակում: Հղի լինելը վորոշվում է 10—15 որ հետո միայն: Յեթե մեռած ճագեր ե բերում կամ ծնելուց հետո ինչ-ինչ պատճառներով նրանք սատկոտում են, այդ դեպքում մի ամիս հանգիստ պիտի տալ մորը՝ նրա ուժերը վերականգնելու համար:

Մագափոխութեան շրջանում չպիտի գուգավորել:

ԶԱԳԵՐ ՀԱՆԵԼՆ ՈՒ ԽՆԱՄԵԼԸ

Ճագարների հղիության շրջանը տևում է 30—32 օր. վերջին օրերին մայր ճագարը, յեթե վանդակի մեջ չէ, փորում է գտինը, գլխավորապես մուտքի մոտերքում, բերանով ծղուռ չոր խոտ է հավաքում, ներսից պատում փոսը, իր փորի տակից քանդած բրդով փափկացնում փոսը: Վանդակում յեղած դեպքումն էլ անկյուններից մեկում է կատարում այդ աշխատանքը, ոգավելով վանդակում յեղած նյութերից: Այդ օրերին հաճախակի պիտի մաքրել վանդակը կեղտից, առատորեն չոր խոտ, ծղուռ լցնել և անպայման թարմ ջուր դնել նրանց մոտ:

Ծնելու ժամանակ այնքան խիստ է լինում ծարավը, վոր հանգիստ չի տալիս նրան:

Ջուր չգտնելու դեպքում սկսում է անհագորեն լիզել ճագերին, մինչև արյուն է դուրս գալիս, ասպա և ուտում է յերբեմն էլ նյարդայնացած՝ սկսում է բնից դուրս նետել նորածիններին:

Մայրը ծնելուց հետո, ճագերին հավաքում է բնի մեջ, ծածկում իր բրդով, վրայից էլ ծղուռ կամ խոտ լցնում է հոգով, թշնամիներից ճագերի հետքը կորցնելու համար:

Ձագերին կերակրում ե՛ր յերբ շուրջը խա-
ղաղ ե, և վոչ վոք նրան չի անհանգստացնում:
Ամեն անգամ կերակրելուց հետո, նորից իր
բրդով ծածկում ե ձագերին:

Փոքի տակից բուրդ պոկելով, նա միաժա-
նակ ձագերի համար հարմարություն ե ստեղ-
ծում: Ձագերը ստինքները դանում են կաթի հո-
տով և այնպես ամուր են կաշում նրանց, վոր
բաժանելը դժվար ե լինում: Յեթե կերակրելիս
մեկն ու մեկը վրա ե հասնում, մայրն անմի-
ջապես հեռանում ե բնից և ստինքներին կպած
ձագերին յետևից քարշ տալով յերբեմն բնից հա-
նում: Նման դեպքերում, յեթե իսկույն ներս
չհալաքեն՝ կսառչեն:

Կանոնավոր կերակրելու համար ձագերի
բանակը 8-ից ավելի չպիտի լինի:

Յեթե ձագերը 8-ից ավելի յեն, պիտի ավե-
լի ձագերին նույն ժամանակամիջոցում ծնած
վորեւե քիչ ձագեր ունցող մոր տակ տեղավորել՝
կերակրելու, մեծացնելու համար: Դրա համար
եւ լավ ե մի քանիսին միաժամանակ հղիացնելը:
Խորթ մոր տակ տեղավորելու համար մորը պի-
տի բնից հեռացնել, տեղավորել ձագերին, ծած-
կել նոր մոր բրդով, թողնել մեկից-յերկու ժամ
առանց մոր ապա նոր թողներ մորը, վորը վոչ
մի խաղություն չի դնի իր և նոր ընդունված
ձագերի մեջ:

Միմիայն յերկարատե փորձը ցույց կտա, թե վո՞ր մայրերն են որինակելի՝ կերակրելու, ձագերին պահպանելու և ընդհանրապես նրանց դաստիարակելու խնդրում:

Պատահում են մայրեր, փորոնք մայրական կոչումից զուրկ են: Աջ ու ձախ ցրում են ձագերին, շարունակ տեղից-տեղ են փոխադրում, հաճախակի նյարդայնանում են, չեն թողնում ծծելու, թաթերով հեռուն են քշում, անգամ խեղդում են: Նման մայրերից պիտի խուսափել:

Վորքան վոր ճագարները ցրտի գիմացկուն են, նույնքան ձագերը վախենում են ցրտից, մանավանդ մինչ 10 որական դառնալը, բրդով կանափոր ծածկվելը: Ձմեռվա ամենախիստ ցրտերին անգամ բների նորմալ տաքությունը 12—15 աստիճան է Ռ.-ով: 10 աստիճանից իջնելու դեպքում մերկ ձագերը հետզհետե սառչում են:

Մայրերը ձագերին կերակրում են յերկու ամիս, յեթե ձագերի քանակը վեցից ավելի չե, կարելի չէ բավականանալ մեկ և կես ամսով: Քանի ձագերը մոր կաթով են անվում, նրանք հիվանդությունների շատ քիչ են յենթակա: Մեծ մասամբ հիվանդանում են մոր կաթից կտրված-նելը, մանավանդ նրանք, փորոնք անժամանակ են կաթից կտրվել:

Ձագերին կաթից կտրելուց հետո, մայրերն

առանձին տրամադրութեամբ են հանդիպում արուներին, մանավանդ յերբ 3—4 որ վրայից անցել ե. դրա համար ել զուգավորելու լավագույն շրջանն այդ պիտի համարել: Այդպիսի ժամանակամիջոց ունենալով, յուրաքանչյուր անգամ ծնելու համար, տարեկան ծնելու նորմալ քանակը պիտի համարել 3—4-ի ամառվա յերկու շոգ ամիսները չհավաքվելով: Այդ ամիսներին պիտի թողնել նրանց հանգստանալու և ուժերը վերականգնելու:

Յերեք անգամից ավելի ծնելու դեպքում՝ մայրն ուժաստատ կլինի և ձագերն ել հիվանդոտ ու թույլ:

Լավ ե մորը բնից հեռացնելուց հետո, առանձնացնել ձագերին. այս դեպքում ավելի հեշտ ե լինում ձագերի համար բաժանվելու զրութեան հետ հաշտվել: Բաժանվելուց հետո, մի յերկու որ գիշերները նորից պիտի ծծեցնել, վերպեսզի ստինքներում շատ կաթ հավաքվելու հետևանքով՝ կաթի գեղձերը չբորբոքվեն:

Յուրաքանչյուր ձագի համար առանձին վանդակ հատկացնելու հնարավորութեան դժվար թե լինի, ուստի լավ ե նման հասակ ունեցողներին խմբավորել 3—5 ձագար մի վանդակում, իսկ յեթե բաժանմունքներով բազ ե, կարելի յե բոլոր նման հասակ ունեցողներին խմբավորել մի բաժանմունքում:

Առաջին որերը, առանձին ուշադրութեամբ պիտի հսկել համախմբվածներին, վարդապետներն մեջ պատահում ե իբնե կովարար ընտ-վորութեամբ ճաշարներ, վարձք կարող են վա-սել ուրիշներին:

Այս հասակում կերը պահապան չպիտի անել, այլապես կազմի նրանց կանոնավոր մեծանա-լու վրա:

Պատահական սերնդից խուսափելու և եզե-րին անտեղի չվազվեցնելու համար, մեծացեղերի 5—6 ամսական արուններին և փոքրացեղերի 3—4 ամսական արուններն պետք ե առանձնաց-նել, ցեղի համար ընտրվածներին պահել առան-ձին վանդակում, իսկ մնացածներին ամորձա-տել (կտել):

ՃԱԴԱՐՆԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐԵԼԸ

Ճաշարը գրեթե ուտում ե ամեն տեսակի բույս, ուտում ե նույնիսկ այնպիսի բույսեր, վորից հրաժարվում են այլ խոտաճարակներ:

Շատ մեծ բավականութեամբ նրանք ուտում են միամյա բույսերից՝ ցորեն, գարի, վարսակ, հաճար, յեզիպապորեն, կորեկ, փոսպ, սիսեռ: Այս բույսերը կարելի յե ուտեցնել և կանաչ ժամա-նակ, մանավանդ կորեկը, ցորենի բացառութեամբ: Միայն կանաչ տալու ղեպքում պիտի հնձել ցո-

դունը չփայտացած ժամանակ: Բոլոր հացահատիկներն թեմն ոգտակար եւ:

Մուխտոտերից առանձնապէս սիրում են ուսննդարար եւ կաթնուկը մանավանդ կերակրող մոր եւ ձագերի համար:

Ճահճային տեղերից հնձած խոտերից պիտի խուսափել, թեև ձագարանները շատ անգամ ուտելուց չեն խուսափում, սակայն փրասակար եւ մանավանդ, վոր առանձնապէս սննդարար եւ չի:

Ճագարները նույնիսկ չեն հրաժարվում դառը խոտերից եւ մեծ տեսութակով կրծում են, յեղերտ, յեղենի (գրեթե բոլոր տեսակի ծառերի տերեւները, կեղնն ու թարմ ճյուղերը) բացառութեամբ միայն կորիզավոր պտուղ ունեցող մրդատուներից:

Մննդարար են գրեթե բոլոր արմատապտուղները, պիտավորապէս աշնանն ու ձմեռը կերակրելու համար, վորոնցից բացառութեամբ գազարի, ցրտահարներն անպետք են, նույնիսկ փրասակար, մանավանդ կարտոֆիլը: Ցրտահար գազարը գոլ ջրի մեջ պահելուց հետո կարելի չե ուտեցնել: Գազարով կերակրելուց ձագարի մորթին առանձին փայլ եւ սնանում:

Շագկամ կարելի չե ուտեցնել և՛ հում և՛ յեփած, նույնն եւ ճակնդեղը: Կարտոֆիլն անպայման պիտի յեփել: Լավ եւ ճակնդեղին ու կարտոֆիլին թեփ խառնել:

Առվույտն ոգտակար ե, բայց կանաչ առվույտն և առհասարակ թիթեռնածաղիկները շատ ուտելուց փորները ուռչում ե և ստամոքսը թուլանում, վորին և դոհ են գնում ճագարները, առանձնապես մատղաշները:

Կաղամբ շատ տալուց ել պիտի խուսափել, մանավանդ ամառը:

Վնասակար կեր են վորոնցով յերբեք չպիտի կերակրել.

1) Կարտոֆիլի, լոբու ցողուններն ու տերեւները, մորմը, թունավոր փրոմը, ծիծեռնախտոր, արջնկույզը, խաշխաշը, սպանաղը, աղվեսախաղողը և բոլոր սոխարմատները՝ սոխ, սխտոր և այլն:

Յերբ ճագարները սնվում են մեծ մասամբ կանաչով ու արմատապտուղներով, ջրի մեծ կարիք չեն զգում: Զուրն անհրաժեշտ ե նրանց չոր սննդի հետ ու առանձնապես շոգերին ու ծնելու ժամանակ: Տված ջուրը չափազանց մաքուր ու թարմ պիտի լինի, ջրի մնացորդը չպիտի թողնել նրանց մոտ: Վորպեսզի կեղտոտելուց հետո չխմեն:

Ձագերին կերակրելու շրջանում հնարավորության սահմաններում լավ ե ջրի փոխարեն մայրերին տալ այծի կաթ, 50 տոկոս յեփած ջրի հետ խառը:

Հղիացած մորն առաջին յերկու շաբաթում խիստ շատ չալիտի կերակրել, իսկ վերջին յերկու շաբաթում աֆնքան, ինչքան կարող ե ուտել: Վարսակից այդ շրջանում պիտի խուսափել, ափելի լավ ե վերջինիս փոխարեն դարի տալ:

Յեղի համար պահվող արուններին պիտի բազմազան կեր տալ, մեծ մասամբ սննդաբար, վարսակը լավ ե ազդում սեռական եներգիայի վրա:

Ջահել արուններին, մինչ կատարյալ հասունանալը պիտի խուսափել զրգռող կերեր տալուց. կարոս, գինձ, վարսակ և այլն, վորպեսզի սեռական զարգացումը կատարվի նորմալ պայմաններում: Առհասարակ մատղաշ ճաղաքներին առատ կերակրելը լավ ե ազդում նրանց վտակորների աճելու վրա և ամրանալու վրա (աճման չափը կրկնապատկվում ե):

ՍՆՆԴԱՄԹԵՐՔՆԵՐԻ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կերերի վորոշ խառնուրդ կատարելու համար անհրաժեշտ ե տրված կերի բաղադրություն հետ ծանոթանալը:

Կենդանիների կերը բաղկացած ե սպիտակուցից (պրոտեյին), ածխաջրերից (կրախմալ), շաքար և այլն (ճարպերից, ջրից զանազան աղերից և կլետչատկայից:

Այս բոլոր մասերի կարիքն ել զգում է կենդանին և մեկն ու մեկի պարբերական պահասը սննդի մեջ առաջ ե բերում հիվանդագին վիճակ և մինչև անգամ հասցնում մահվան:

Ընդհանրապես սպիտակուցային նյութերը պիտի հարաբերվին ածխաջրերին, ճարպին, ինչպես 1:5, փոքր հասակում սպիտակուցայինն ավելի, իսկ 6 ամսից հետո՝ սպիտակուցայինը պակաս:

Բոլոր բույսերը վերև հիշած բաղադրիչներից միաչափ չեն պարունակում: Կան բույսեր սպիտակուցայիներով հարուստ, կան՝ ածխաջրերով հարուստ և այլն:

Կանաչ խոտաբույսերի 75 տոկոսը ջուր է, 25 տոկոսը չոր նյութ, փորից միջին թվով 3 տոկոսը սպիտակուց է, 0,8 տոկոսը ճարպ, 1,3 տոկոսը ածխաջրեր, 6 տոկոսը բջիջանյութ, 2 տոկոս աղեր: Շատ լավ չորացնելու դեպքում ել ջրի պակասը կանգնում է $10^0/0$ -ի:

Դարմանը խոտից ավելի աննպաստ է, մանավանդ, յեթե նկատի ունենանք, վոր նրա անմարսելի նյութերն ավելի շատ են, քան թե խոտինը: Արմատապտուղները պարունակում են 70—80 տոկոս ջուր, 4,5 տոկոս սպիտակուց, 0,3 տոկոս ճարպ, 21,5 տոկոս ածխաջրեր, 1 տոկոսի մոտ աղեր: Ճագնդեղի շաքարամասերն ուլային գերակշռում են: Հացահատիկներն սպի-

տակուց պարունակում են 8—10 տոկոս, ճարպ 1—1,5 տոկոս ածխաջրեր (կրախմավ) 73—75 տոկոս, աղեր 1—2 տոկոս, ջուր 10—15 տոկոս: Սիսեռը ջուր պարունակում է 15 տոկոս, սպիտակուց 23 տոկոս, ճարպ 2 տոկոս, ածխաջրեր 57,5, աղեր 2,5 տոկոս:

Վուշը, կանեփը, քունջութը առանձնապես հարուստ են ճարպով: Վուշի հատիկը պարունակում է 36,5 տոկոս ճարպ, 23 տոկոս ածխաջրեր, և 24 տոկոս սպիտակուց:

Կաթը պարունակում է ջուր 87 տոկոս սպիտակուց 3,5 տոկոս, ճարպ 3,5—4 տոկոս, ածխաջրեր 5 տոկոս, աղեր 0,7 տոկոս:

Պոտաճարակ կենդանիների կերի 1 միավորը (400 գր. գարի) հավասար է 1,6 կ. չորացրած վառ խոտի, 1,2 կ. միջակ խոտի 0,8 կ. լավ խոտի, 1,6 կ. հարդի, 3,2 կարտոֆիլի, 4 կ. ճակնդեղի, 3,2 կ. գազարի, 6,1 շաղկամի, 0,6 կ. թեփի, 400 գրամ հունդի:

ԿԵՐԻ ՔԱՆԱԿԻ ՈՐԱԿԱՆ ԲԱՇԽՈՒՄԸ

Կերի քանակի վերաբերմամբ լավագույն չափանիշը պիտի համարել Գաղզյացիու կազմածը:

Ծանոթ. Թվական տվյալները վերցրած են պրոֆ. Մակարեակու և Գաղզյացիու ձեռնարկներից:

Հեղինակ

Ըստ Գաղղյացիու 3,2 կգ. կենդանի քաշ ունեցող կերակրող մոր կամ հղի եղի համար անհրաժեշտ ե որական 51 գր. խոտ, վարսակ, 43 գր.—թեփ, 21 գր.—սիսեռ, 68 գր.—արմատապտուղ:

Նույն կշռի մնացած ճագարների համար 51 գր. խոտ, վարսակ 34 գր.—թեփ 34 գր.—սիսեռ, 13 գր. արմատապտուղ—51 գր.: Յուրաքանչյուր 400 գրամ կենդանի կշռին (մատղաշ և մայր ճագարների համար) որական առաջարկվում ե՝ վարսակ՝ 15 գր. խոտ՝ 20 գրամ արմտիք՝ 25 գր. կամ վարսակ 15 գր. և խոտ՝ 75 գրամ:

Իսկ մնացածներին նույն միավորի համար 5 գր. վարսակ, 20 գր. խոտ 20 գր. արմատապտուղ կամ թե 5 գր. վարսակ և 50 գր. խոտ (չոր խոտ):

Կերը պիտի տալ 3—4 անգամ: Յեթե կրնրկատվեն, վոր ճագարները տված կերը չեն վերջացնում, պիտի պակսեցնել: Հնացած կերը, մանավանդ իրենց մոտ մնացածը, չպիտի տալ նրանց ուտելու, այլապես հաճախակի մարսողության խանգարում կստանան:

Կարելի յե ճաշին ու գիշերը խոտ տալ, առավոտյան՝ վարսակ, սիսեռ, յերեկոյան՝ արմատապտուղ:

Հունդը կարելի յե տալ թեփի փոխարեն

քիչ քանակութեամբ և այն ել ձմեռը: Կերի վրա աղ սլիտի ցանել: բուսական կերն առհասարակ աղքատ և աղով: Կերակրելու ժամերը հաստատուն սլիտի լինեն, այլապես ճագարները հիշելով, վոր կերակրի ժամանակն ե, սկսում են անհանդստանալ: Անհանդստութեանից յերբեմն ըսկըսում են դռները կրծստել, կամ ճանկութեւ գետինը:

Ամսական կերն մթերելու համար հետեյալ մոտաւոր չափն և առաջարկւում յուրաքանչյուր ճագարի համար:

Հատիկ 3 կգ. (վորից $1\frac{1}{5}$ թեփ և $1\frac{1}{5}$ -ը հունդ) չոր խոտ 3 կգ. արմատապտուղ 3 կգ.

Ամառվա շրջանում թարմ խոտն ու խաշած վարսակն՝ ճագարների համար ամեն ինչ ե:

ՄՍԱՑՈՒՆԵՐԻ ԳԻՐԱՑՆԵԼԸ

Առանձնացնելով սերունդի համար ընտրած ընտանիքները, մնացած մնացու ճագարների վերաբերմամբ նպատակ ե դրվում կարճ ժամանակում և ավելի քիչ ծախսով մսի ու ճարպի քանակն ու վորակն բարձրացնել: Չափազանց նիհար ճագարներին հանկարծակի գիրացման բեթիմի չսլիտի յենթարկել, թե չե միսը մնում ե վտիտ ու ճարպակալում ե միայն:

Յերեք տարեկանից մեծ և 6 ամսականից փոքր ճագարները դժվարությամբ են դիրանում: Չաղացնելուց մի ամիս առաջ եղերին աղատում ենք կերակրելու պարտականությունից և հետեւում, վոր չբեղմնավորվեն: Արուններին ամորձատումեն, վորի մասին հետեյալ գլխում մանրամասն կխոսենք:

Գիրացման ժամանակամիջոցը տեւում է 3 շաբաթ: Այդ ժամանակամիջոցում չիպիտի թողնել նրանց վազվզելու կամ շատ մանդալու, դրա համար լավ է պահել նրանց ավելի փոքր վանդակներում:

Առաջին շաբաթը պիտի կերակրել սովորական յեղանակով, միայն հացահատիկները 50 տոկոս ավելացնել, վերպիսպի մատղաշ ճագարների մկանները ամբանան:

Յերկրորդ շաբաթում արմատապտուղների փոխարեն տրվում է ջրալի կերակուր, մեծ մասամբ եփած կարտոֆիլի, ծեծած գարու, հաճարի, վարսակի հետ խառնած, կամ ալյուրի: Կերակրելուց քիչ առաջ ջուր պիտի տալ: Վերջին շաբաթը, գիրության վերջին որերին, կամաց-կամաց կորցնում են ախորժակը. այդ որերին մի քիչ բազմապիսի պիտի գարձնել կերը, համեմելով հոտավետ բույսերով՝ կարոս, սամիթ: Լավ է կաթ կամ կաթի շիջուկ ավելացնել կերի վրա,

վորը նպաստում ե նրա մտի սպիտակ և փափուկ լինելուն:

Ժամանակամիջոցը լրանալու ընթացքում կլորվում ե ճագարը, կշիռը ըարձրանում ե 20—25 տոկոս, ծանրանում ե և դանդաղաշարժ դառնում:

Շրջապատի մաքրությանն առանձին ուշադրություն պիտի դարձնել մեզի հոտը (ճագարի մեզը շատ ուժեղ հոտ ունի) շատ անգամ անցնում ե մտին: Կերի ամանները մաքուր պիտի պահել, կերակրի մնացորդը չտալ: Խուսափել այդ շրջանում կծու, դառն և սպեցիֆիկ համ ունեցող բույսերից, որինակ՝ յեղենին, շաղկամը, կաղամբը և այլն:

ԱՄՈՐՁԱՏԵԼԸ

Ամորձատման ոպերացիան անպայման անհրաժեշտ չե, վոր կատարի անասնաբուժը: Հարկավոր ե ոպերացիայի ընթացքում վերին աստիճանի զգուշություն և ծայրահեղ մաքրություն:

Ոպերացիայի ամենալավ հասակն ե 5—7ամսականը, աշնան կամ գարնան սկզբին: Փոքր հասակում դժվար ե, վորովհետև ճագարների ձվերը յերկարավուն են և այդ հասակում փոքր, վեր քաշելով ուղմատար խողովակի անցնող ճեղքը՝ վաճքը, շատ անգամ անկարելի յե լինում իջեցնել նորից պարկի մեջ:

Ուղերացիայի ժամանակ կարիք կա մի կամ յերկու ոգնականի, փորպետի հնարավոր լինի անշարժ պահել ճագարին:

Ուղերացիայի համար հարկավոր ե ունենալ սուր դանակ, մկրատ, մետաքսի թել (սպիտակը), յոդ, ախտահանիչ հեղուկ (կարբոլյան կամ ուրիշ) և գոլած բամբակ: Ճագարին պահպանում են մեջքի վրա, յերկու կողմից պահում նրան անշարժ վիճակում: Շոշափելով գտնում են ձուռն, կամաց սեղմելով իջեցնում են, պարկի պատին սեղմում: Յեթե թագցրել ե ճեղքվածքի վերին մասում, մասաժի միջոցով ցած են բերում ներքև: Հիմքում ամուր ընած դանակի ծայրով դիժ են քաշում մաշկի վրա, պարկի բարակ կաշին կտրում են և միջից դուրս ե գցվում ձուռն: Զգուշությամբ պարկից ազատում են ձուռն և քիչ դուրս քաշելով, մետաքսի ախտահանված թելով պինդ կապում են սաղմատար խողովակի պարանոցը, մոտավորապես $1/2$ սմ. ձվից հեռու, թելի ծայրերը կտրում են $1/4$ սանառիմետրից փոչ կտրճ, ապա մկրատով ձուռն կտրում են զգուշությամբ, այնպես փոր հանգույցը չկտրվի, կամ բացվի: Վերքը յոդում են և շարունակում նույն ձևով կատարել յերկրորդը:

Նոր ամորձատած ճագարը մի շաբաթ առանձնացնում են, վանդակում, ամեն ուր տակը

լցնում մաքուր, չոր խոտ, վերքը որ մեջ յողում: Յեթե բարդություններ չեն առաջացել, մի շաբաթվա բրթացիում վերքը գրեթե առողջանում է:

Յերկու դեպքից պիտի խիստ զգուշանալ՝

ա) Յեթե կապը ձգած չե, վերքից արյունահոսություն է սկսվում, վոր կարող է արնաքամության հասցնել:

բ) Յերբեմն աշխատանքը չավարտած, ճագարի անակնկալ շարժումներից, ձուն ձեռքից բաց է ընկնում և ձգվում դեպի սաղմատար խողովակի ճանապարհը, վորտեղից իջեցնելը շատ անգամ դժվար է հաջողվում:

Անհաջողության չհանդիպելու համար ավելի լավ է առաջին անգամ խուսափել անձամբ կատարելուց, այլ հրավիրել անասնաբուժի:

Ամորձատելու յերկրորդ ձևն է իջեցնել ձրվերը պարկի մեջ, ապա մետաքսի թելով ձվապարկի բերանը կապել ափսոսնա ամուր, վոր թե յերակներով և թե սերմատար խողովակներով արյունն սև սերմը չկարողանան անցնել: Մի շաբաթվա ընթացքում արյան հոսանքի կտրվելու հետևանքով սեանում, չորանում է:

Այս վերջին տեսակի ամորձատման յեղանակը դյուրին է անցնում ճագարի համար, սակայն

յերբեմն ձվերից մեկն վեր ձգվելույ՝ թաղնվում
ե ճեղքվածքում: 2 ձվերը լավ շոշափելուց հետո
միայն պիտի կապել:

ՄՈՐԹՈՒ ՅԵՎ ԲՐԴԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ

Ճագարները տարեկան 2 անգամ փոխում
են իրենց բուրդը՝ աշնանն և գարնանը: Բուրդը
փոխելու շրջաններում հնարավորություն պիտի
ստեղծել նպաստելու, վոր բուրդն արագ փոխեն:
Ամենից առաջ լավ պիտի կերակրել, վորովհետև
բրդավորությունը նրանց հյուծում ե: Լավ ե
հաճախակի ուտեցնել աւվույտ, կարոս, քուսպ,
գազար, ճակնդեղ: Վազվելը նույնպես նպաս-
տում ե մազերի արագ թափվելուն:

Անգորական ճագարների բուրդը մի ամսա-
կան հասակից սակած գոնե ամիսը մի անգամ
փայտե սանրով զգուշությամբ պիտի սանրել,
այնպես վոր սանրի ատամները մարմնի վրա վեր-
քեր չառաջացնեն:

Հավաքած բուրդը լցնել ապակյա աճրթի
մեջ, հատակին դնել բարակ թղթում փաթաթած
մի կտոր չոր կամֆորա (քյաֆյուրի) ցեցից զերծ
պահելու համար և բերանը փակել:

Առհասարակ մորթին լավ պահպանելու տե-
սակետից պիտի հետևել—մտքուր պահել, սան-
րելը վոչ միայն միջոց ե աղվամազն հավաքե-

լուն, այլ և մյուս կողմից նա մաքրում ե մա-
ղերը կեղտոտությունից, պոկված մազերից, թե-
փից, այլ և շփումը արյան հոսանքը դեպի կա-
շին ուժեղացնում ե:

Մորթին հանելու լավագույն ժամանակը թե
մախ ողտաղնրծմանն և թե մորթու տեսակետից՝
խոր աշունն ե, հուլյնիսկ ձմեռը (հունվար ամ-
սին):

Ճաղարի մորթին կարելի յե հանել ամբողջ,
առանց և փորի կտրվածքով:

Յերկու զեպքումն ել պիտի մաշկել մորթե-
լուց հետո անմիջապես:

Մորթելուց հետո պիտի թողնել կողքի վրա
ընկած 5 բուպեյի չափ, փորի ընթացքում սեղ-
մվում ե մեղափամփուշտը ապա ահանջներից
բռնած պահում եք մի բուպեյի չափ, մեղափամ-
փուշտից մեղանցքով դատարկվում ե պարկի մե-
ղը: Մեղապարկի դատարկումն անհրաժեշտ ե,
փորպեսզի մեղի հոտը մսին չկաշի:

Ապա հետին վոաքերի կողմից սկսում են
քերթել ինչպես վոշխարը, մի քիչ քերթելուց հե-
տո՝ հետին վոաքերը կտրում են փորէն տեղից
ու մորթին շրջելով զգուշությամբ ձգում հա-
նում: Մորթին յեթե ամբողջությամբ ե հանված
(թաթերը, պոչը, ահանջները, դունչը հետը), ա-
պա նա ավելի արժեքավոր ե: Մորթին հանելուց

հետո, դանակի բուժով պիտի հանել մորթու վրա մնացած մսի, յուղի կոշտերը, ապա աղել և չորացնել կամ թե մի լիտր տաք ջրին խառնել 35 գրամ աղ, 29 գրամ շիբ, գոլ ժամանակ լցնել տաշտի մեջ, բուրդը ներքև մորթին փռել ու թողնել 3 ուր. 3 ուրից հետո հանել, մկանի և ճարպի շերտերի մնացորդներից ազատել, 2 ուր ել թողնել տաշտի մեջ բուրդը վերև, ապա կախել, չորացնել: Թաց մորթին տախտակի վրա քաշած պիտի չորացնել: Մորթին չորացնելուց հետո, բուրդը ներսի կողմը պահելով, կաշին զգուշությամբ պիտի տրորել, քսքսել վորևեկոշտ բանի (փայտի կամ հաստ թուկի) մինչև վոր սպիտակի ու փափկանա:

ՍՈՌՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Ճագարները ցրտին դիմանում են առանց նեղվելու, միայն նորածիններն են վոր պահանջում են արտաքին տաքություն +3 աստիճ. Ռեմ., իսկ բնի մեջ +13 — 15 աստիճ.: Խոնավությունն ու միջանցիկ քամին ճագարների համար միանգամայն կորստաբեր են, ուստի ճագարանոցը հիմնելիս այս յերկու խնդիրներին հիմնական տեղ պիտի տալ, այլապես ընդմիշտ վրտանգլած կլինեն ճագարները:

Ճաղարարութու թյան ամենայերկուղալի թըշնամիներն են համաճարկալին բնույթ կրող հիվանդությունները:

Մենք արդեն ասել ենք, Վոր վանդակալին սխտեմը մասամբ կարողանում ե համաճարկի թափն իջեցնել: Ամենից առաջ նոր ստացած ճաղարները, Վորոնք յերկու շաբաթվա առանձնացման չեն յենթարկված, չպետք ե բաց թողնել ճաղարանոցում: Պիտի հսկել թե ճաղարանոցի ընդհանուր մաքրության և առանձնապես կերի ամանների, մսնավանդ թաց կերի, ու ընդհանրապես վանդակի:

Ամիսը մի անգամ անկախ համաճարակից, ճաղարանոցը յուր բոլոր մասերով ախտահանության պիտի յենթարկել: Նեխված, մզլած կերով յերբեք չպիտի կերակրել:

ՃԱԳԱՐՆԵՐԻ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ

Ճաղարների թշնամիներից են կատուն, շուր, մկները, արնետը և այլն:

Հիշված կենդանիները ուտում են ճաղարների ձագերին, մինչև անգամ 2—3 ամսական հասակում: Յեվ կենդանական աշխարհում վորպես բացառություն, ճաղարները իրենց ձագերին պաշտպանության համար վորևե դիմադրություն չեն հայտնաբերում:

1. Յերկու խոսք	3
2. Ճագարների ծագումը	7
3. Ճագարաբուծութեան նշանակութեանը դու- ղատնտեսութեան մէջ և ներանից ստացած մը- թերքները	10
4. Մսի համեմատական բաղադրութեանը	13
5. Ճագարների տեսակները	15
6. Հասաբակ ճագարներ	15
7. Աղնվամորթ	17
8. Մսացուներ	24
9. Բրտոտ	27
10. Վժիռ տեսակի ճագարների պահելն և ավելի ձեռնտու	31
11. Ճագարների տարիքը	32
12. Պահելու յեղանակները	33
13. Յեղային ճագարների ընտրութեանը	39
14. Խնչպես աղնվացնել ճագարները	40
15. Ճագարների դուգավորումը	43
16. Ձագեր հանելն ու խնամելը	46
17. Ճագարների կերակրելը	50
18. Մենդամթերքների բաղադրութեանը	53
19. Կերի քանակի որական բաշխումը	55
20. Մսացուների զիրարցանելը	57
21. Ամորձատելը	59
22. Մորթու և բրդի պահպանումը	62
23. Առողջապահական անհրաժեշտ պայմաններ	64
24. Ճագարների թշնամիները	65

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

220039209

(304.)
ԳԻՆԸ 10 ԿՈՓԵԿ ՄԱՍ. (2 ՄԱՄՈՒՂ.)

A $\frac{\text{II}}{39209}$

513

Դ. ՄԵԿՅԱՆ

Руководство по разведению кроликов.

Госиздат ССР Армении
Эривань—1930